

Snad ještě není pozdě

Když vidím, jak nízká je důvěryhodnost církve v Rakousku a že zde není instituce, která by mohla nabídnout nějaký hlubší smysl života, nemohu skrýt obavy, říká Regina Polak, rakouská teoložka a socioložka náboženství. V únoru debatovala s P. Petrem Benešem v rámci programu pražské platformy Dominikánská 8.

► **Nedávno jste vystoupila v Praze na debatě věnované tématu důvěry v církev. Je to pro vás osobně aktuální téma?**

Od malička jsem důvěru vztahovala spíš k Bohu než k lidem či institucím. Mám nedůvěřivou povahu.

Nevyrůstala jsem v nábožensky orientované rodině. Nicméně jsme měli ve škole velmi nadaného učitele náboženství Higatzbergera. Tento redemptorista nebyl ani tak vynikající pedagog, ale dokázal velmi poutavě vyprávět biblické příběhy. Hluboce mne – bylo to na základní škole – zasáhlo, kolik lidských osudů, kolik dobrodružství v nich je. Zaujalo mne, že je nějaký Bůh, který mě vede ke svobodě. Rodiče mne nikdy nenutili jít v neděli do kostela. Spíš já jsem jako malá chtěla po mamě, aby mě do kostela doprovázela... Bohoslužby tam vedl právě ten kaplan, který nás učil náboženství. Tenkrát se též zapojil do reformy liturgie pro děti. Pro mne bylo zásadní – reflektováno z dnešního pohledu – samotné zjištění, že existuje Bůh, který mne vede k vnitřní svobodě i k úsilí o svobodu vnější. Tady pramení má důvěra.

► **Můžete velmi stručně shrnout, čím se v současnosti zabýváte?**

Zabývám se teologicky současnou hermeneutikou. Na základě empirického výzkumu a teologie pozoruji a vyhodnocuji současný vývoj ve společnosti a v církvi.

►► DOC. MMAG. DR. REGINA POLAK, PH.D.

je teoložka a socioložka náboženství, působí na Institutu pro praktickou teologii na Katolické teologické fakultě Vídeňské univerzity. Zabývá se otázkami hodnot, náboženství a migrace, mezináboženským dialogem, antisemitismem a rasismem. Je členkou výzkumné platformy „Náboženství a transformace v současné společnosti“ a výzkumné sítě „Náboženství v kontextu migrace“. Mimoto je též teologickou poradkyní Komise pro migraci Německé biskupské konference.

Uvedu dva příklady. Prvním je migrace, kde sleduji, co k tomuto aktuálnímu tématu říkají sociologové, politologové, sociální geografové, a pak se dívám na to, co k tomu říká teologie v průřezu dějin a samotná biblická teologie. Je pozoruhodné, kolik starozákonních i novozákonních textů vychází ze zkušenosti s migrací. Sama křesťanská víra odráží příběh migrace a na tomto poli se snažím vést vědecký dialog.

Druhým příkladem je krize demokracie v Evropě. Tady zkoumám původní myšlenky, původ demokracie v biblických textech. Ta původní myšlenka demokratického uspořádání nepochází z Athén, byla formulována už na Sinaji. Tam byla vytyčena pravidla spravedlivé společnosti, založené na důstojnosti každého člověka.

Snažím se tedy dávat do souvislosti biblické zdroje se soudobými velkými tématy a z tohoto srovnání vyvozovat podněty pro současnost a také úkoly, jimž dnes čelí křesťanské církve.

► **V Česku se největší důvěře těší instituce zajišťující bezpečnost, jako armáda a policie, a na opačném konci se již dlouho drží církev. Je tomu v Rakousku podobně?**

Ano, krize důvěry v církev je fenomén zřetelný v Česku stejně jako v Rakousku. I u nás se důvěře těší jen instituce zajišťující bezpečnost, tedy zmíněná policie a armáda.

Ze sociologického pohledu je rakouská církev velmi různorodá. Zahrnuje lidi, kteří fandí papeži Františkovi, jako i ty, kdo ho „nemusí“, nebo ty, kdo měli blíž k předchozím papežům. Není to zdaleka rozdělení na konzervativce a progresivní věřící.

► **Jak byste formulovala důvody, proč je důvěryhodnost církve tak nízká?**

Ke ztrátě důvěry v církev vedly jednak konkrétní události, jednak hlubší příčiny. Takovou kontroverzní událostí bylo jmenování Hanse Groëra vídeňským arcibiskupem. Do té doby v naší církvi vládlo pokoncilní ovzduší, dnes bychom mohli říci *synodalita*. Ovšem jmenování Groëra a dalších velmi konzervativních biskupů vedlo k odcizení církve mnoha věřícím. A když se provalilo sexuální zneužívání chlapců kardinálem Groërem a následně zamlčování a nechuť církve tyto případy

řešit, důvěryhodností církve to značně otřásl. To ovšem není jen bolest Rakouska, ale i mnoha dalších evropských zemí.

V nedávné době pak významnou roli sehrálo chování církve během pandemie covidu. Třetina vídeňských farností zavřela dveře. A negativní roli sehrály i velmi polarizované názory věřících na povinné očkování. To vše důvěru v církve oslabilo.

► A ty hlubší příčiny?

Vidím trojici hlubších důvodů oslabení důvěryhodnosti církve. Zprv je to otázka legitimacy. Církev byla akceptována jako společenská instituce a taková instituce má legitimitu tehdy, když sdílí převládající hodnoty ve společnosti, pokud si je osvojila, ztělesňuje je. Pokud těmito hodnotami žije. Tedy nemluvíme o tom, zda jsou sdílené hodnoty dobré nebo špatné. Jde o to, že pokud se nějaká instituce příliš odchyluje, pokud je příkop mezi hodnotami společnosti a dané instituce příliš výrazný, pak ztrácí na legitimitě. To dnes platí o církvi. Podívejme se na velká témata dneška – role žen, stejnopohlavní vztahy, vše, co souvisí s pohlavní identitou, otázky začátku života a jeho konce... Nechci jednotlivé postoje hodnotit, jen jako socioložka upozorňuji na dopad rozdílných hodnotových postojů na legitimitu.

Druhý pohled vychází z poznatku, že lidé považují nějakou instituci za důležitou, pokud vnímají, že ji potřebují. Pokud si většina společnosti myslí, že církve k životu nepotřebuje, potom se zákonitě netěší velké důvěře.

Další příčinou je krize chápání Boha samotného, krize důvěry v Boha. Jde o to, jak vlastně Boha vnímáme. Z výzkumu provedeném v Rakousku vyplývá, že jen za poslední tři roky klesla důvěra v Boha ze 74 na 54 procenta. Stále více lidí v Evropě Boha vnímá v jeho imanentním rozměru a odmítají jeho transcendentní charakter. To nepřišlo jako blesk z čistého nebe. Souvisí to s poválečnou generací. Sociologické studie ukazují, že ke zřetelnému ústupu důvěry v Boha došlo v generaci narozené po roce 1948.

► Bez ohledu na poválečné dějiny, tak odlišné ve východní a v západní Evropě, zažíváme ústup důvěry v církve i v Boha v celé Evropě. Říkáte, že ta krize začala už v poválečné generaci. Jako by otřesné utrpení milionů lidí za války jejich víru nezocelilo, ale vnitřně nalomilo, zásadním způsobem poškodilo?

Odpovím jako teoložka: vidím v tom dopad otřesů způsobených válkou, utrpením, násilím, nevidanou chudobou. Lidé si v sobě nesli otázku, kde byl Bůh, aniž by ji formulovali a zpracovali. Upozornil na to mezi jinými teolog Johann B. Metz. Ta otázka je zasutá v pozadí, vlastně ani koncil ji příliš netematizoval. A jakmile dnes lidé pocítí nedostatek blahobytu, krize důvěry v Boha vyhrězne na povrch.

foto: Joseph Krepelan

„Bůh nám umožňuje podílet se na utváření stvoření, světa.

Můžeme, smíme a musíme to dělat. Synodální proces nám to chce připomenout,“ zdůrazňuje Regina Polak. „Nyní nastal čas vyzkoušet, zda to bereme vážně.“

► Zmínila jste se o tom, že majoritní veřejnost nevnímá, že by církve přinášela něco potřebného. Naději, životní nasměrování, otevřenou budoucnost – posmrtný život... to většině dnešních lidí nepřijde důležité?

Fakticky lidé všechno to, co zmiňujete, potřebují – zejména naději a životní orientaci. Mnoho lidí je však hledá jinde, protože církve v očích mnoha lidí ztratila důvěryhodnost. Navíc církve zatím není ochotná převést křesťanské odpovědi na tyto potřeby do sekulárního kontextu.

► Má tedy církve šanci prohloubit svoji věrohodnost? Zmínila jste negativní vliv válečných útrap – v současnosti už dva roky žijeme nablízku brutální válce na Ukrajině; jak reagovat?

Řekla bych, že apelovat na víru nepomůže ani povzbuzovat naději, že se situace třeba na Ukrajině nebo na Blízkém východě →

→ brzy vyřeší. Myslím, že spíš má smysl povzbuzovat k *dospělé víře*. Jako teoložka si kladu otázku, proč je v biblických textech zaznamenáno tolik katastrof, násilí, utrpení, proč to bibličtí autoři zaznamenali právě takto? Co z toho vyvozovali? Pozoruhodné je, že se nechápali jako oběti a snažili se z kritických situací poučit. Zkoumali aktuální situaci ve světle poznání předchozích generací, učili se tedy myslet, vyhledávat *poučenou naději, důvěru, že bude lépe, pokud něco udělám, pokud něčím přispěji*. To je náročné, chce to úsilí, nevystačíme si s dětskou důvěrou, však ono to dobře dopadne... Biblická tradice v dobách katastrof a válek vyzývá k obrácení a znovunalezení víry včetně jejich praktických důsledků.

► **Co tedy můžeme dělat?**

Potřebujeme naději opřenu o něco konkrétního a věrohodného. Církev má být podle konstituce *Lumen gentium* znamením spásy, nástrojem – spíš houslemi než kladivem, musíme být schopni hrát i naslouchat, jít ven mezi lidi. Řekla bych přímo, že se musíme *učit obstat mezi lidmi, vystavit se jejich problémům*. Znamená to mimo jiné vnímat naléhavá témata pro dnešní mladou generaci – otázky soužití různých generací, soužití odlišných skupin, udržitelnost a další ekologická témata, otázky spojené s umělou inteligencí... ale také potřebu nalézt odpověď na otázku smyslu života či na otázku, jak prožívat Boha a věřit v něj.

Bůh je i mezi ostatními lidmi mimo naše sociální bubliny. Jde o to najít k sobě cestu, i když to není jednoduché. Víím o tom i ze zkušenosti teoložky, kdy na mé hodiny teologie chodí nejen seminaristé, ale i budoucí politologové, psychologové, a musím výklad přizpůsobit, *přeložit do jazyka*, kterému také oni rozumějí.

► **Rozuměl jsem vám správně, že jste během debaty upozorňovala na to, že klesá obecně důvěra ve vyšší smysl, že texty publikované na sociálních sítích a v médiích jsou stále agresivnější a ideologičtější – bez nadhledu, bez přesaznosti?**

Ano, je to tak. Církev nemusí být jedinou institucí, která lidem nabídne hlubší smysl života, ale zatím žádnou jinou podobnou nevidím. Výzkum s rakouskou televizí ohledně důvěry ve vyšší smysl života ukázal, že velké procento lidí žádný vyšší smysl života nevidí. Vzniká prostor pro velmi individualizované hodnoty malých, často extrémně pravicových či levicových skupin. Tady mám, z politického i morálního hlediska, velké obavy.

Sociolog Robert Putnam formuloval sociální kohezi založenou na stabilních jádrech, která jsou větší než rodina či okruh přátel – třeba právě farnosti, kde nejsou všichni stejných názorů ani sociálního původu... a právě tato stabilní jádra jsou základem dobrého vládnutí, resp. ono je možné, jen když je dost takových skupin... Úkolem dnešní doby je, aby se takové skupiny otvíraly druhým, aby ukazovaly, jak fungují, aby lidem

umožňovaly přijít, zapojit se a také odejít bez špatného svědomí... V tomto ohledu pomáhá, když máme nějaký projekt, do kterého se mohou lidé, včetně těch zvenčí, zapojit.

Musíme otevírat prostory a iniciovat procesy. Papež František to vyjádřil v exhortaci *Evangelii gaudium*. Potřebujeme společné zkušenosti, že je dobře, že existuje naše skupina, naše farnost, naše obec. A potřebujeme dobré důvody k důvěře ve společnou věc. Musíme v duchovní i praktické rovině ukázat, proč je víra a život ve společenství církve přínosem pro život.

► **Potíž je ovšem v tom, že konkrétní aktivity / projekty si možná vydobudou důvěru, ale ta se nepromítne do vztahu k instituci...**

Ano, je to tak. Lidé oceňují charitu, konkrétní církevní školu, aktivní farní společenství, ale nevyvozuji z toho pozitivní pohled na církev jako celek. Můžeme pozorovat odloučení mezi místní úrovní a vnímáním celku. Když pak přicházejí zprávy o sexuálním zneužívání v okolních zemích, mladí lidé se už nechtějí zapojit ani na té místní úrovni.

► **Kde vidíte – vzhledem k našemu tématu – roli teologů?**

Od teologů, kteří jsou nuceni odborně publikovat, nečekejme obnovu založenou na kreativní pastoraci. Ještě za mého mládí byli naši profesori též pastoračně činní, to je však dnes stále vzácnější... Skutečná obnova však bude vycházet z terénu, z věřících společenství, která se postaví čelem k současným potřebám člověka a společnosti a zapojí je do dialogu s tradicí.

► **Nicméně i tak mohou teologové a sociologové pomoci precizní formulací otázek, které hýbou společností a kde třeba církev nedokáže dost dobře naslouchat?**

Jistě, například teologové by měli připomínat vážné riziko, že církev ztratí mladé vzdělané ženy... a naopak upozorňovat západoevropské ženy, že by měly vidět a porozumět tomu, že ženy na chudém jihu řeší ještě jiné problémy. V každém případě polemiky bez argumentů a paušální odsuzování genderu je pod úroveň církve. Potřebujeme nuancovanější přístup.

► **Vraťme se ještě k otázce, zda má církev v Evropě šanci na zvýšení důvěryhodnosti?**

Nejsem prorokem, ovšem z pohledu historie, ze znalosti logiky historických procesů je možná už pozdě... Ale moje věřící racionalita mi říká, že v historii přišly zázraky, objevily se tam, kde se našli lidé otevřené mysli, kteří chtěli přispět k něčemu lepšímu... I církev by měla usilovat o takovou otevřenost, o to, aby byla disponovaná pro Boží milost.

Text zpracoval Josef Beránek, vychází z redakčně upraveného záznamu besedy s Reginou Polak, rozvinutého v následujícím osobním rozhovoru.